

УДК [(657.05:351.863)]

**Я. С. Піщур,
В. В. Гобела**

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Обґрунтовано необхідність створення ефективної системи управління економічною безпекою на підприємстві. Вказано на доцільність розглядати цю проблему крізь призму аналізу поєднання задоволення економічних, соціальних потреб працівників та забезпечення належного рівня економічного ефекту діяльності суб'єктів господарювання. Досліджено сучасні публікації на цю

тематику вітчизняних та зарубіжних авторів. Розглянуто основні напрями формування оптимальної системи управління економічною безпекою на підприємстві.

Визначено конкретні цілі функціонування такої системи управління економічною безпекою підприємства. Сформульовано головні принципи оптимальної системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання та розкрито напрями її удосконалення.

Ключові слова: економічна безпека, безпекознавство, ризики, загрози, оптимальна система управління економічною безпекою, суб'єкти та об'єкти економічної безпеки, політика безпеки, цілі, принципи, рівні побудови системи економічної безпеки.

Постановка проблеми. Високий рівень життєздатності підприємства в сучасній економіці значною мірою залежить від наявного ступеня його економічної безпеки. Це зумовлено насамперед тим, що підприємства повинні адекватно та ефективно реагувати на дію різноманітних чинників і зовнішнього, і внутрішнього середовища, які формують їх безпековий потенціал, та створити належні умови для його повноцінного використання.

Зокрема сучасні наукові дослідження та практика свідчать, що суб'єктам сучасного підприємництва необхідно створювати нові або ж удосконалювати вже діючі системи економічної безпеки, функціонування яких зможе враховувати загрози, що можуть негативно впливати на ефективність їх діяльності загалом.

Аналіз окремих теоретичних положень економічного безпекознавства надав нам змогу дійти висновку, що більшість вчених у своїх дослідженнях здебільшого здійснюють оцінку негативних впливів на економічну безпеку або пропонують свої підходи щодо прогнозування зміни зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства. Проте ще досі немає обґрунтованої методології визначення конкретних факторів щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки організації та принципів побудови оптимальної системи управління нею. Крім того, можна стверджувати і про те, що ще недостатньо досліджена нормативно-правова база забезпечення механізмів формування оптимальної системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання.

Стан дослідження. Теоретичні основи управління економічною безпекою підприємства відображені у працях і вітчизняних, і зарубіжних авторів, серед них: М. М. Єрмошенко, З. Б. Живко, Т. С. Ілляшенко, Г. Б. Клейнер, Г. В. Козаченко, Є. О. Олейников, І. О. Ревак, Р. А. Руденський, В. Л. Тамбовцев, В. І. Франчук, Л. Г. Шемаєва та ін.

Мета статті – розглянути та обґрунтувати основні напрями формування оптимальної системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання.

Виклад основних положень. Економічну безпеку суб'єктів господарювання в сучасному безпекознавстві можна розглядати з різних ракурсів, що й зумовлює наявність різних тлумачень її теоретичного змісту. Зокрема, найбільш поширеним її трактуванням є здатність економічної системи боротись з небезпекою знищення її організаційної структури і статусу, а також з перешкодами у досягненні поставлених цілей зростання [1].

Проте існують інші формулювання змісту цього поняття. Причому, В. Шлемко та І. Білько під економічною безпекою розуміють такий стан національної економіки, який дозволяє зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особистості, родини, держави [2].

Вважаємо, що для більш точного визначення суті економічної безпеки необхідно найперше зауважити на її виклики і загрози, що впливають на стан економічної безпеки будь-якого суб'єкта. Загроза економічній безпеці – це насамперед дія руйнівних природних впливів суб'єктивного характеру, які пов'язані зі здійсненням недобросовісної конкуренції та порушеннями встановлених норм і законів, які можуть призвести до різних втрат організації [3].

Для чіткішого розуміння суті економічної безпеки у такому плані доцільно ризики, небезпеки та загрози згрупувати за різними класифікаційними ознаками. Зокрема, за можливістю їх передбачення можна виокремити передбачувані та непередбачувані загрози. Залежно від джерел виникнення ризику поділяють на об'єктивні, тобто такі, що виникають без участі й без волі підприємства або його службовців і не залежать від ухвалення певного рішення чи здійснення менеджера певних дій (зміна фінансової кон'юнктури ринку, здійснення наукового відкриття, реалізація форс-мажорних обставин), та суб'єктивні, що зумовлені умисними або ненавмисними вчинками чи діями осіб, різноманітними органами і організаціями, зокрема державними та міжнародними конкурентами.

Найпоширенішою є класифікація загроз за сферою їх виникнення, згідно з якою вони поділяються на внутрішні (виникають у процесі виробництва, реалізації продукції) та зовнішні (виникають за межами підприємства і безпосередньо не пов'язані з його виробничою діяльністю).

Зауважимо, що і зовнішніх, і внутрішніх чинників ризику є безліч. Це зумовлено насамперед різноманітністю зв'язків, у яких

підприємство бере участь в процесі свого функціонування. Адже в разі здійснення будь-яких фінансових, кадрових, матеріальних, інформаційних та інших взаємозв'язків відбуваються складні та багатограневі процеси обміну, переміщення, використання матеріалів і сировини, устаткування, інвестиційних, технологічних, грошових засобів та ін. До того ж усі ці взаємодії виникають під впливом природно-кліматичних, соціально-економічних, правових умов, які існують у межах країни чи певного регіону [4].

Крім розкриття змісту, через врахування фактора загроз, поняття економічна безпека можна розглядати з інших ракурсів. Скажімо, з макроекономічної позиції економічну безпеку суб'єктів господарювання можна розглядати також як певний стан захищеності економічної системи, що характеризується економічною незалежністю, стабільністю функціонування та її спроможністю до вдосконалення та інтенсивного розвитку. Якщо ж враховувати сам суб'єкт господарювання, то економічну безпеку підприємства можна охарактеризувати як певний стан захищеності суб'єкта від внутрішніх та зовнішніх загроз, що об'єктивно існують в економічній системі, та від загроз, що виникають у процесі здійснення його господарської діяльності, і це забезпечує ефективне використання усіх наявних ресурсів для оптимального функціонування та розвитку підприємства. В такому плані економічну безпеку підприємства слід тлумачити як певну можливість захисту його виробничого, фінансово-економічного, соціального, організаційно-технічного середовища від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, непрямих чи прямих економічних загроз, а також як спроможність суб'єкта господарювання до розширеного відтворення.

Водночас доцільно акцентувати на тому, що втілити такий захист можливо за умови ефективного управління системою економічної безпеки підприємства. Тоді можна стверджувати, що рівень економічної безпеки підприємства значною мірою залежить від рівня ефективності управління ним і його вміння враховувати можливі загрози та уникати шкідливих наслідків і негативних чинників його зовнішнього і внутрішнього середовища. Тоді виникає гостра потреба у формуванні оптимальної системи управління економічною безпекою, головною метою функціонування якої є забезпечення можливості гарантування його стабільної та максимально ефективної діяльності в теперішній момент та досягнення високого рівня потенційного розвитку у майбутньому.

Для глибшого пізнання механізму формування такої системи доречно виокремити функціональні цілі, що визначають напрями

утворення і окремих структурних елементів, і загальної структури системи управління економічною безпекою підприємства.

Вважаємо, що такі цілі передбачають:

- забезпечення економічної ефективності діяльності суб'єкта господарювання та його стабільності;
- підтримку фінансової стійкості та незалежності;
- створення належного технологічного рівня виробництва, при відповідному технічному забезпеченні діяльності підприємства та при спрямуванні його на інноваційний розвиток;
- побудову оптимальної організаційної структури управління підприємством;
- забезпечення високого рівня кваліфікації персоналу;
- нормативно-правове забезпечення діяльності підприємства та правовий захист всіх інтересів суб'єкта;
- оптимізацію системи інформаційних потоків на підприємстві та її захищеність;
- забезпечення безпеки персоналу.

Конкретизація цих цілей зводиться до того, що головним завданням у процесі формування системи управління економічною безпекою підприємства є прогнозування та попередження ймовірних загроз, які можуть призвести до кризової ситуації, а також впровадження антикризових заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків; мінімізація впливу зовнішніх і внутрішніх загроз на економічну безпеку організації, зокрема на її фінансові, інформаційні, кадрові, матеріальні ресурси, за умови розробки комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру [5].

Очевидно, що в процесі здійснення своєї діяльності, підприємство вирішує певні завдання, які об'єднують усі напрями та цілі забезпечення безпеки. До завдань, виконання яких має забезпечувати система управління економічною безпекою, належать:

- виявлення та ідентифікація загроз економічній безпеці підприємства;
- здійснення прогнозу ймовірних ризиків економічній безпеці підприємства;
- розроблення системи заходів для ліквідації загроз економічній безпеці підприємства та їх наслідків;
- аналіз та оцінка загроз безпеці підприємства, що вже виникли;
- розробка заходів щодо попередження виникнення загроз економічній безпеці підприємства;
- усунення недоліків у системі забезпечення економічної безпеки підприємства.

Для формування ефективної системи управління економічною безпекою підприємства необхідно, щоб ця система неодмінно ґрунтувалась на таких загальноновизнаних принципах, як: законність; економічна доцільність; об'єднання превентивних та реактивних заходів економічної безпеки; безперервність; диференційованість; координування; підконтрольність [6].

Система управління економічною безпекою кожного підприємства є індивідуальною, її функціональна ефективність залежить від чинної законодавчо-правової бази, обсягу фінансових та матеріально-технічних ресурсів, від сприйняття працівниками ідеї забезпечення безпеки бізнесу, а також від кваліфікації керівника та персоналу служби економічної безпеки.

Об'єкт і суб'єкт системи управління економічною безпекою підприємства взаємопов'язані. Об'єктом системи безпеки організації є стабільний економічний стан суб'єкта підприємництва сьогодні і в майбутньому. До об'єктів відносять матеріальні, фінансові, кадрові та інформаційні ресурси. Що стосується суб'єкта системи економічної безпеки, то він має складнішу характеристику. З цього можна зробити висновок, що існують дві групи суб'єктів гарантування економічної безпеки підприємства: внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх можна віднести суб'єктів економічної безпеки, що займаються цією діяльністю безпосередньо на підприємстві та підпорядковані його керівництву, до них належать:

- спеціалізовані суб'єкти, основним призначенням яких є постійна діяльність із забезпечення безпеки підприємства (у рамках своєї компетенції відділ тощо);

- напівспеціалізовані суб'єкти, частина функцій яких полягає в забезпеченні безпеки підприємства (маркетингова служба, юридичний підрозділ тощо);

- решта персоналу та підрозділи підприємства, які в межах своїх посадових інструкцій та положень про підрозділи зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення безпеки підприємства.

До зовнішніх суб'єктів можна віднести органи та організації, які функціонують самостійно і не підпорядковуються керівництву підприємства, але водночас їхня діяльність істотно впливає на безпеку підприємства. Йдеться про органи законодавчої, виконавчої та судової влади, які формують законодавчу основу функціонування та захисту підприємницької діяльності в різних її аспектах і забезпечують її виконання; до них належать:

- законодавчі органи;

- органи виконавчої влади;

- суди;
- правоохоронні органи;
- науково-освітні заклади;
- промислові шпигуни.

Стан безпеки організації визначається за допомогою певних критеріїв та індикаторів, які дають сигнал і про безпечну територію, і про зростання рівня небезпеки внаслідок впливу загроз середовища.

Основним критерієм стійкості та ефективності діяльності системи безпеки підприємства є відсутність або наявність матеріальних збитків чи шкоди внаслідок впливу негативних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Суть цього критерію можна охарактеризувати через такі показники: перешкоджання витоку конфіденційної інформації; запобігання здійсненню протиправних дій персоналом підприємства, його відвідувачами, клієнтами або припинення таких дій; захист майнової та інтелектуальної власності; передбачення надзвичайних ситуацій; запобігання насильницьким злочинам щодо окремих працівників підприємства чи їх груп; вчасне виявлення і припинення дій щодо незаконного проникнення на територію об'єктів підприємства, що охороняються.

Нині система управління економічною безпекою кожного підприємства є індивідуальною, її функціональна ефективність залежить від чинної законодавчо-правової бази, обсягу фінансових та матеріально-технічних ресурсів, від сприйняття працівниками ідеї забезпечення безпеки бізнесу, а також від кваліфікації керівника служби безпеки. Очевидно виникає необхідність формування оптимальної системи управління економічною безпекою підприємства, що повинна ґрунтуватись на зазначених принципах та бути спрямована на досягнення своїх функціональних цілей та завдань. Формування оптимальної системи управління економічною безпекою складається з таких етапів, як:

- 1) комплексний аналіз ефективності системи управління економічною безпекою підприємства (проведення SWOT-аналізу);
- 2) збереження та розвиток позитивних характеристик у системі управління економічною безпекою підприємства;
- 3) ліквідація негативних тенденцій та їх наслідків у системі управління економічною безпекою підприємства;
- 4) введення нових, прогресивних елементів у систему управління економічною безпекою підприємства;
- 5) реорганізація системи управління економічною безпекою підприємства з огляду на нововведення;

б) зміна стилю управління.

Організацію системи економічної безпеки підприємства доцільно розділити на такі чотири рівні: адміністративний, оперативний, технічний та режимно-пропускний. На адміністративному рівні ухвалюються рішення, що необхідні для постійного функціонування суб'єкта. Оперативний рівень охоплює заходи забезпечення безпеки господарюючого об'єкта спеціальними засобами і методиками. Технічний рівень передбачає використання новітніх технологій у сфері охорони підприємницької діяльності. Безпосереднє забезпечення фізичної безпеки, зокрема охорона економічних, матеріальних та інтелектуальних активів підприємства, відбувається на рівні режимно-пропускної діяльності.

Висновки. Можна стверджувати, що процес формування оптимальної системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання є дуже важливим елементом та першоосновою безпекової політики суб'єктів господарювання. Формування цієї системи гарантуватиме ефективне управління господарською діяльністю суб'єкта та забезпечить належний рівень його економічної безпеки.

Теоретико-методологічний аналіз процесу формування оптимальної системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання дає змогу визначити мету, конкретні цілі, завдання заданої системи та виокремити основні етапи цього процесу. Вважаємо, що дотримання цих вимог забезпечить можливість формування ефективної теоретичної моделі управління економічною безпекою суб'єкта господарювання. Що дозволить, своєю чергою, сформувати оптимальну систему управління економічною безпекою підприємства та дасть змогу розпочати вирішення питань підвищення ефективності функціонування системи господарювання та забезпечення належного рівня економічної безпеки.

1. Грунин О. А., Грунин С. О. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие. СПб.; М.; Х.; Минск: Питер, 2002. 160 с.

2. Бинько И. Ф., Шлемко В. Т. Как обеспечить экономическую безопасность Украины? *Всеукраинские ведомости*. 1997. № 138 (810). С. 3–8.

3. Донець Л. І., Ващенко Н. В. Економічна безпека підприємства: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 248 с.

4. Іващенко Г. А., Ярошенко О. Ф. Ідентифікація дефініції «економічна безпека підприємства». *Бізнес Інформ: науковий журнал*. № 9. X., 2011. С. 129–131.

5. Журавель М. Ю., Полозова Т. В., Стороженко О. В. Проблеми визначення сутності економічної безпеки підприємства. *Всеукраїнський науково-*

виробничий журнал. 2013. № 6. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/inek_2013_6_82.pdf

6. Маслак О. І., Гришко Н. Є. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 1. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi_2013_1_198_208.pdf

Pitsur Y. S., Gobela V. V. Theoretical and methodological analysis of the process of formation of the optimal system of economic security management of subsidiarity subjects

At this stage of development of the state, all business entities operate in conditions of political and economic instability and uncertainty. Effective management of economic activities requires the consideration of many environmental factors that are changing and unstable. A prerequisite for the effective functioning of the organization is an effective management system that should take into account all these factors and negative trends, in order to eliminate the negative effects, minimize the risks and prevent them from occurring in the future.

Therefore, special attention is paid to the question of the formation of an optimal system for managing economic security of economic entities.

Currently, most scholars in their studies mostly assess the negative effects on economic security or propose their approaches to predict changes in the external and internal environment of the enterprise. It is worth noting that there is no sound methodology for identifying specific factors for ensuring an adequate level of economic security of the organization and the principles of building an optimal management system for it.

In considering the concept of the system of economic security, the concept of object and subjects of economic security is considered. To form an effective system for managing economic security of economic entities, defined the principles on which it should be based, the goals and objectives of the system are determined. As a result of the research, the process of constructing an optimal system of economic security is proposed to be divided into the following stages: a comprehensive analysis of the effectiveness of the economic security management system of the enterprise for the preservation and development of positive characteristics in the system of management of the company's economic safety; elimination of negative tendencies and their consequences in the system of management of economic safety of the enterprise; the introduction of new, progressive elements in the system of economic security management of the enterprise; reorganization of the system of management of economic security of the enterprise taking into account innovations; change control style.

Key words: *economic security, security science, risks, threats, optimal economic security management system, subjects and objects of economic security, security policy, goals, principles, levels of economic security system construction.*

Стаття надійшла 22 травня 2018 р.